

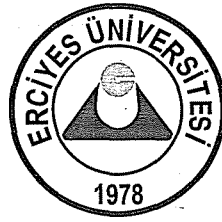
İlim ve Fennin Reîs-i Mütefekkeri

Ahmet Midhat Efendi

(Vefatının 100. Yılı Armağanı)

Editör

Doç. Dr. Fazlı ARSLAN

Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 186

KAYSERİ - 2013

Yayın Hakları 2013 Erciyes Üniversitesi

ISBN: 978-605-64051

İLİM VE FENNİN REİS-İ MÜTEFEKKİRİ
AHMET MİDHAT EFENDİ

Editör

Doç. Dr. Fazlı ARSLAN

Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi
Öğretim Üyesi

YAZARLAR

M. Orhan OKAY, İnci ENGİNÜN, Nüket ESEN, Emel KEFELİ,
Mustafa ARGUNŞAH, Ali UTKU, Erdoğan ERBAY,
Hülya ARGUNŞAH, Hasan KAVRUK, Mehmet Akif ÇEÇEN,
Sezai COŞKUN, İbrahim ŞİRİN, Fazlı ARSLAN, Ülkü ELİUZ,
Esrannur KARACENGEL, Erol ÜLGEN, Melike GÖKCAN TÜRKDOĞAN,
Ali YILDIZ, Cafer GARİPER, Dilek ÇETİNDAAŞ,
Ali ÖZTÜRK, Beyhan UYGUN AYTEMİZ
Fatih ERKOÇOĞLU, Nebahat YUSOĞLU,
Nazan KUL, Arzu PALA, Barış Berhem ACAR, Mehmet DOĞAN,
Kemal COŞKUN, Duygu OYLUBAŞ, Ahmet ALTAY

Bu kitap Erciyes Üniversitesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü tarafından hazırlanarak bastırılmıştır.

Adres

Erciyes Üniversitesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü

Tel: (0352) 207 66 66 • 10090 Tel: (0352) 437 82 21

Faks: (0352) 437 76 27

Grafik - Dizgi ve Kapak Tasarımı

Müge YEĞEN

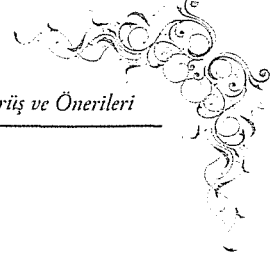
Baskı

Önder Ofset Matbaacılık

Organize Sanayi Bölgesi 22. Cadde No: 27 / KAYSERİ

Tel: 0352 331 58 00 Faks: 0352 331 86 00

www.undermatbaa.com.tr

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin İlk Baskısı Öncesi Ahmet Midhat Efendi'nin Görüş ve Önerileri*

Erol ÜLGEN*

Ahmet Midhat Efendi, Türk edebiyatına ve Türk kültür hayatına çeşitli türlerde verdiği eserlerle katkıda bulunmuş çok değerli bir yazarımızdır. O, gazeteci ve muharrir kimliği ile devrinin bütün sosyal, siyasî, ekonomik ve kültürel olaylarını yakından takip eden birisidir. 1896 yılında İkdam gazetesinin sahibi Ahmet Cevdet, Necip Asım'ın önerisiyle Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesini yayımlamak ister. Necip Asım, Seyahatname'nin birinci cildinin içeriğine ait bir ön çalışma yapar ve görüşlerini almak üzere Ahmet Midhat Efendi'ye gönderir.

Bu çalışmada önce Ahmet Midhat ve Necip Asım arasında *Seyahatname*'nin neşri ile ilgili yazışmaların içeriği üzerinde durulacak sonra da Ahmet Midhat Efendi'nin hem *Seyahatname*, hem de *Seyahatname*'nin ilk baskısı ile ilgili görüşleri hakkında bilgiler verilecektir.

Bilindiği gibi Evliya Çelebi, Osmanlı seyyahlarının en meşhurlarından birisidir. Kendi hayat hikâyesini masalsı öğeleri de katarak Seyahatnamesi'nde an-

* Bu makalenin özetlenmiş kısmı, 9 Mayıs 2011 tarihinde Makedonya'nın başkenti Üsküp'te düzenlenen 16. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuş, sonra da metnin tamamı Bildiriler kitabında yayımlanmıştır: 16. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu Üsküp-Makedonya (9 Mayıs 2011) Bildiriler, (Yayına Hazırlayan: Salih Ünver), Ankara, 2011, s. 225-234. Yeniden yayımlanan bu makaleye tamamlayıcı küçük ilâveler yapılmıştır.

* Yrd. Doç. Dr. Yeni Yüzyıl Üniversitesi

latır. Verdiği bilgilere göre, Soyu Hoca Ahmed Yesevî'ye dayanan Evliya Çelebi, 25 Mart 1611 tarihinde Unkapanı'nda doğar. Saray Kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zillî'nin oğludur.²⁷⁶ Annesi ise Osmanlı vezirlerinden Melek Ahmet Paşa'nın teyzesidir. Sıbyan mektebinden sonra yedi yıl sürecek iyi bir medrese eğitimi alır.²⁷⁷ Evliya Çelebi, Sultan IV. Murad zamanında Enderun'a alınır ve burada dönemin ilimlerinin yanı sıra sesinin güzel olmasından dolayı musiki dahil olmak üzere dört yıl eğitim görür.

Aldığı eğitimin de desteği ile müezziniğe, hattatlığa, şairliğe, yazarlığa, nakkaşlığa, baba mesleği kuyumculuğa, taş oymacılığına, silah kullanmaya, cirit oynamaya, süvariliğe ilgi duyar, bu alanlarda başarı gösterir. Aynı zamanda herkesle iyi geçinen, hoş sohbet, nüktedan ve katıldığı meclislerde sözü dinlenen birisidir. Kendisine yakıştırılan ifadeye göre, “zeki ve uyanık bir İstanbul çocuğu”dur. 1640 yılından ölümüne kadar öğrenme ve yerinde görme merakı sebebiyle hemen hemen bütün Osmanlı ülkesini gezer. Bu uzun ve yorucu geziler sırasında zaman zaman ölüm tehlikeleri atlatır. Türk kültür tarihinde bir benzeri olmayan seyahatnamesi için askerî seferlerle ilgili notlar toplar, tarih ve coğrafya kitapları karıştırır, biyografiler okur, gezdiği, gördüğü yerlerdeki canlı ve cansız varlıkları, insanların hayat tarzlarını ve bizzat şahit olduğu olayları açık, sade, kıvrak bir üslupla yazar.²⁷⁸ Arapça, Farsça, Macarca, Almanca, Rumca onun iyi bildiği dillerdendir.²⁷⁹ Kendi hayat tecrübesinin de yer aldığı muhteşem bir kültür hazinesini içinde barındıran Seyahatnamesi, içerdiği tarihî, coğrafi, iktisadî, sosyal ve

276 Reşat Ekrem Koçu, “Evliya Çelebi”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, sayı: 141, Ekim 1953, s. 9.; Meşküre Eren, Evliya Çelebi Seyahatnamesi Birinci Cildinin Kaynakları Üzerinde Bir Araştırma, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1960, s. 1-3.; Reşat Ekrem Koçu, *Türk Edebiyatı*, yıl: 22, sayı: 253, Kasım 1994, s. 48.; Yücel Dağlı, “Evliya Çelebi Hayatı ve Seyahatnamesi”, (Editör: Güler Eren), Osmanlı, c. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 344.; Mücteba İlgürel, “Evliya Çelebi (ö. 1095/ 1684 ?)”, TDVİA, c. 11, İstanbul 1995, s. 529. ; Necati Gültepe, “Evliya Çelebi Seyahatnamesi”, Meslek Hayatının 25. Yılında Prof. Dr. Abdülhalük Çay Armağanı, c. I, Laik Ofset Matbaacılık Yayınları, Ankara, 1998, s. 464.; Musa Duman, “Evliya Çelebi (1611-1684?)”, *Yeni Türkiye (Osmanlı Özel Sayısı III)*, yıl: 6, c. 33, Mayıs-Haziran 2000, s. 648.

277 Yücel Dağlı, “Evliya Çelebi Hayatı ve Seyahatnamesi”, (Editör: Güler Eren), Osmanlı, c. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 344.

278 M. Cavit Baysun, “Evliya Çelebi (1611-1682)”, c. IV, İslâm Ansiklopedisi, MEB., İstanbul 1988, s. 400-412.; Reşat Ekrem Koçu, “Evliya Çelebi”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, sayı: 141, Ekim 1953, s. 10-12.; Mücteba İlgürel, “Evliya Çelebi (ö. 1095/ 1684 ?)”, c. 11, TDVİA, İstanbul 1995, s. 529, 531.; Yücel Dağlı, “Evliya Çelebi Hayatı ve Seyahatnamesi”, (Editör: Güler Eren), Osmanlı, c. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 345, 347.; Musa Duman, “Evliya Çelebi (1611-1684?)”, *Yeni Türkiye (Osmanlı Özel Sayısı III)*, yıl: 6, c. 33, Mayıs-Haziran 2000, s. 652-653.

279 M. Rifat, “Evliya Çelebi, Mahiyeti ve Eseri”, *İkdam*, yıl: 6, sayı: 1975, 29 Şaban 1317-25 Kanunuevvel 1315-1 Kânunusani 1900, s. 2.

edebî yönleriyle 17. yüzyıl Osmanlı tarihi için önemli bir kaynaktır.²⁸⁰ Seyahat veya görev amacıyla gittiği yerlerden tekrar İstanbul'a döner. İstanbul'da bazen uzun bazen kısa süreli kalır. Daha sonra ya eyalet valilerinin maiyetinde ya da sefere çıkan orduyla birlikte tekrar kısa veya uzun sürecek yolculuğa katılır. Seyahat uğruna maiyetinde bulunduğu beylerbeyi, serdar ve vezirlerin verdiği ufak tefek işleri de severek ve isteyerek yapar. Bu işler arasında elçilik, danışmanlık, kâtiplik, mektup götürüp getirmek (kuryelik), köyleri tahrir etmek, vergi toplamak, imamlık, müezzinlik gibi görevler vardır. Bu işlerden kazanç da elde eder.

Yolculuk masraflarını devletin verdiği ve şahsî işlerden kazandığı paralarla karşılar.²⁸¹ Gezdiği ve yazdığı yerler arasında başta İstanbul olmak üzere²⁸² Anadolu'nun bütün yöreleri, Karadeniz kıyıları, Kırım, Kafkasya Gürcistan, Azerbaycan, Rumeli, Balkanlar, Sırbistan, Bosna, Arnavutluk, Teselya, Mora, Avusturya, Macaristan, Transilvanya, Ege Adaları, Irak, Suriye, Hicaz, Sudan, Habeşistan, Mısır sayılabilir. Hayatının son dönemi ile ilgili net bir bilgi bulunmamasına rağmen hac dönüşünden sonra uzun süre kaldığı Mısır'da (1684) 73 yaşında öldüğü kaynaklarda belirtilmektedir.²⁸³

Kısaca hayat hikâyesini özetlemeye çalıştığımız Evliya Çelebi, yaşadığı devirde tanınan ve bilinen birisi olmasına rağmen çağdaşı müverrihler, vakanüvisler ve şura tezkiresi yazarları tarafından adı herhangi bir vesile ile kaydedilmeyen bir şahsiyettir.²⁸⁴ Onun bize bıraktığı paha biçilemez kaynaklarımızdan biri olan Seyahatnamesinin matbu tam neşrine, *İkdam* gazetesi ve matbaasının sahibi Ahmet Cevdet Bey ve gazetenin yazarlarından Necip Asım [Yazıksız] Beyin himmet ve gayretle-

280 Meşküre Eren, age., s. 13.; Musa Duman, agm., s. 651.

281 Necip Asım, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi", *İkdam*, sayı: 701, 20 Muharrem 1314-20 Haziran 1312-2 Temmuz 1896, s. 1.; Necip Asım, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi", Evliya Çelebi Mehmet Zilli İbn Derviş, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c. I, İkdam Matbaası, Dersaadet, 1314, s. 4.; Meşküre Eren, age., s. 8.; Yücel Dağlı, "Evliya Çelebi Hayatı ve Seyahatnamesi", (Editör: Güler Eren), Osmanlı, c. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 344; Ş. Sami, Kamusü'l-alâm, c. 2, Mihran Matbaası, İstanbul, 1306, s. 1100; Necdet Sakaoğlu, "Evliya Çelebi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. 3, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s. 235.; Necip Asım, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, yeni seri: c. I, sayı: 2, Eylül-Teşrinisani 1929, Letafet Matbaası, İstanbul, 1930, s. 74-75.; Mücteba İlgürel, "Evliya Çelebi (ö. 1095/ 1684 ?)", c. 11, TDVİA, İstanbul, 1995, s. 530.

282 Meşküre Eren, age., s. 6.

283 Yücel Dağlı, "Evliya Çelebi Hayatı ve Seyahatnamesi", (Editör: Güler Eren), Osmanlı, c. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 344.; Musa Duman, "Evliya Çelebi (1611-1684?)", *Yeni Türkiye (Osmanlı Özel Sayısı III)*, s. 651.

284 Reşat Ekrem Koçu, "Evliya Çelebi", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, sayı: 141, Ekim 1953, s. 9.; Reşat Ekrem Koçu, *Türk Edebiyatı*, yıl: 22, sayı: 253, Kasım 1994, s. 48.

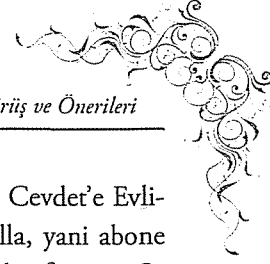

riyle 1314 (1896) yılında başlanır.²⁸⁵ Eserin bütünün baskısının nasıl gerçekleştiğini daha iyi görebilmek için Necip Asım'ın basın hayatına ne zaman, nerede başladığını ve Seyahatnamenin yayınının ne sebeple gerçekleştiğini anlatmaya çalışalım.

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nin *İkdam* matbaasında yayımlanabilmesi için olağanüstü bir çaba harcayan Necip Asım, matbuat hayatına daha lise öğrencisi -Ahmet Midhat Efendi'nin ifadesi ile "yüzünde tüy tüs" yok- iken *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi yazıhanesinde cuma günleri çalışarak başlar ve liseden mezun olduktan sonra da aynı gazetenin muharriri olur. O, tam anlamıyla Ahmet Midhat Efendi'nin "çekirdekten yetiştirdiği" yazarlarımızdan birisidir.²⁸⁶ Necip Asım, 1312 (1894) senesinde Ahmet Cevdet Bey'in sahipliğinde yayın hayatına başlayan *İkdam* gazetesinde Ahmet Haşim, Hüseyin Rahmi gibi devrin tanınmış yazarlarıyla birlikte gazetenin yazarları arasına girer. *İkdam* gazetesi yayına başladığı günden itibaren izlediği Türkçü yayın politikası ile Türk kamuoyundan ilgi ve destek görür. *Sabah* gazetesi sahibi Ermeni asıllı Mihran Efendi, matbuat hayatında kendisinden söz ettirmeye başlayan *İkdam*'ın satışını azaltmak veya durdurmak için çeşitli yollardan engelleme çalışmalarına girişir. İki gazete arasında acımasız bir rekabet başlar. Bu rekabet karşısında zor duruma düşen *İkdam* gazetesi iflasın eşğine gelir. Tam bu sırada Necip Asım, Ahmet Cevdet'e "Mevzuatü'l-Ulûm" adlı eseri matbaalarında basmasını ve abone yoluyla satmasını, ayrıca abone olanların ismini de gazetede yayımlamasını ister. Ahmet Cevdet çevresiyle istişareler yapar ve kendisine verilen olumlu desteklerden sonra eserin basılmasını kabul eder. Aboneler basılan esere ilgi gösterir ve bu vesile ile toplanan para gazeteyi iflastan kurtarır. Bu sırada bir de Ermeni olayları çıkar. Bu olay halkta Türklük şuurunun

285 Muzaffer Albayrak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelere dayanarak yazdığı makalesinde Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin matbu olarak basımı ve dağıtımı serüveni hakkında bilgiler verir. Buna göre, ilk seçkinin basımına, 15 Aralık 1841 yılında sahaf esnafı tarafından resmi makamlara müracaat ve Padişahın da izni alınarak başlanır. Seyahatnamenin birinci cildinde yer alan mukaddime ve İstanbul'a ait kısımlar başta olmak üzere diğer ciltlerden efsane ve masalsi hikâyelerden seçme yapılarak basılan eserin ismi "Müntehabat-ı Evliya Çelebi"dir. Baskısı 13 Haziran 1843 tarihinde tamamlanan bu eser, talep üzerine 1846 yılında tekrar basılır. Ancak eserde bazı muzır tabirler bulunduğu gerekçe gösterilerek yönetim tarafından satışı durdurulur ve bir depoda kilit altına alınır. Sahaf esnafı talebi karşılamak üzere 1848 yılında Mısır'da eserin bir baskısını yaptırır ve İstanbul'da el altından okuyucuya satar. Albayrak'ın verdiği bilgilere göre, bu durumdan rahatsızlık duyan Maliye Nazırı durumu Padişaha iletir. Şeyhülislâm'ın da onayı alınarak 1850 yılında depodaki kitaplar satışa çıkarılır. 1862 yılında ise eserin bir baskısı daha yapılır. Muzaffer Albayrak, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Baskı Serüveni", Evliya Çelebi Konuşmaları/ Yazılar, (Hazırlayan: Sabri Koz), YKY., İstanbul, 2011, s. 14-17.

286 Necip Asım, "Müşarünileyh Hazrederinin Bâlâdaki Makalelerine Necip Asım Efendi'nin Cevabı", *İkdam*, sayı: 703, 12 Muharrem 1314-22 Haziran 1312-4 Temmuz 1896, s. 1.; Ahmet Midhat, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Ahmet Midhat Efendi Tarafından Vârid Olmuştur: Necip Asım'dan Bir Rica", *İkdam*, sayı: 706, 25 Muharrem 1314-25 Haziran 1313-7 Temmuz 1896, s. 1.

uyanmasına sebep olur. Bunu da fırsat bilen Necip Asım, Ahmet Cevdet'e Evliya Çelebi'nin üzeri küllerle örtülü Seyahatnamesi'nin de aynı yolla, yani abone yöntemi ile basılıp satılmasını teklif eder. Necip Asım için bu tam bir fırsattır. O, zaten, öteden beri Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin bir şekilde basılıp, dağıtılması arzusundadır.²⁸⁷ Ancak Necip Asım'a göre, bu eserin basılması o kadar da kolay bir şey değildir. Bu yüzden, eserin birinci cildi ile ilgili bir ön çalışma yapar. Ahmet Midhat Efendi'den bu yaptığı çalışmayı okuyup değerlendirmesini ve fikirlerini belirtmesini ister. Eşerle ilgili düşüncelerinin yer aldığı bilgileri okuyucu ile de paylaşmak için yayımlar.²⁸⁸ Ona göre, artık işi başarma zamanıdır. Bu konu ile ilgili düşünceleri şöyledir: *"Osmanlı içinde yetişen, hakikaten cihanın daha bir yerinde bir misli görülemeyen öyle Evliya Çelebi gibi bir zatın o güzel eserini basıp çıkarmak pek de kolay bir şey değildir. Osmanlıların iftiharına hüccet (delil) olacak bu koca kitabı gayet doğru basmak, icap eden yerlerine hâşiyeler çıkmak lazımdır. İşlerimin çokluğuna bakmayarak tashihine, bildiğim kadar hâşiyeler ilavesine çalışacağımı vaat ederim. İş şimdi İkdâm idaresine kalıyor. O da Mevzuatü'l-Ulum hakkında halkımızın gösterdiği rağbet ve emniyete itimat ile şu işi başarır ise bütün cihanda bulunan marifet sahiplerinin teşekkürüne nail olur."*²⁸⁹

Bu arada gazetenin sahibi Ahmet Cevdet Bey de boş durmaz. Seyahatname'nin basımı ile ilgili düşünceleri başkalarıyla da paylaşır. Bunlardan birisi Osmanlı edebiyatının Avrupa'da tanınmasında çaba harcayan Doğu Bilimci Macar âlimi Armin Vambery'dir. Ahmet Cevdet, Vambery'ye, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'ni basmayı düşündüklerini, ancak maddî sıkıntı yaşadıklarını yazar. O da bu önemli eserin basılabilmesi için gerekirse Macar hükümetinden maddî yardım alınabileceğini söyleyerek Ahmet Cevdet'i cesaretlendirir. Vambery, ayrıca Necip Asım'a hitaben kısa bir yazı yazar. Yazısında Seyahatname'nin neşredilecek olmasına, Ahmet Midhat Efendi'nin eser hakkındaki görüş ve düşüncelerine de katıldığını belirtir. Seyahatname'nin ilk baskı nüshalarından ister ve sözlerini şöyle tamamlar: *"Eğer biz diyâr-ı garbîyede bir çalışsak siz diyâr-ı şarkîyede bin o kadar çalışmalısınız."*²⁹⁰ Bu arada Necip Asım'ın Seyahatname ile ilgili bilgilendirme yazısını okuyan Ahmet Midhat, Necip Asım'ı bu düşüncesinden dolayı çok tak-

287 Necip Asım, "Müşarünileyh Hazretlerinin Bâlâdaki Makalelerine Necip Asım Efendi'nin Cevabı", *İkdâm*, sayı: 703, 12 Muharrem 1314-22 Haziran 1312-4 Temmuz 1896, s. 2.

288 Necip Asım, "Müşarünileyh Hazretlerinin Bâlâdaki Makalelerine Necip Asım Efendi'nin Cevabı", s. 1-2.

289 N. Asım, "Müşarünileyh Hazretlerinin Bâlâdaki Makalelerine Necip Asım Efendi'nin Cevabı", s. 2.

290 Dâ'i-i Sâdık Vambery Macarlı Reşid, "Evlîya Çelebi Seyahatnamesi", *İkdâm*, sayı: 709, 28 Muharrem 1314-28 Haziran 1312-10 Temmuz 1896, s. 1.

dir eder ve teşvik amacıyla 15 Haziran 1312 (1896) tarihini taşıyan bir yazı yazar ve bu yazı *İkdam*'da yayımlanır.²⁹¹ Ahmet Midhat Efendi'nin teşvik edici yazısının yayımlanmasından bir gün önce *İkdam*'da Necip Asım'ın Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nin neşri üzerine bir yazısı çıkar. Bu yazıda Necip Asım, Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi ile ilgili bilgi vermeden önce sözü Herodot'un meşhur seyahatnamesine getirir. Bu seyahatnamede olduğu gibi seyahatnamelerin tarihin ve coğrafyanın meçhul yönlerini ortaya çıkartması bakımından mühim eserler olduklarını belirtir. Osmanlı döneminde de birçok müellifin bize has bir tarzla tarihî, coğrafi, edebî ... vs. ait eserler meydana getirdiklerini yazar. Bilhassa tarihe önem verildiğinden mufassal ve muhtasar eserler vücuda getirildiğinden, bunun yanı sıra coğrafyaya da gereği kadar değer verildiğinden bahseder. Coğrafya ilmine dair Seydi Ali Reis'in "Mir'at-ı Kâinat" ve "Muhit" adlı eserleri, Piri Reis'in Akdeniz ve Adalar Denizi'nin ahvaline dair yazdığı mükemmel kitabı, Kâtip Çelebi'nin "Cihan-nüma" adlı coğrafyası... hatıra gelenlerdir, der. Ayrıca coğrafya ilminin gelişmesine katkıda bulunacak seyyahların ve verilen eserlerin bizde az olduğunu ifade eder. Buna da örnek olarak Seydi Reis'in "Mir'at-ı Memâlik" adlı eserini ve Emin Beyin "Türkistan", Hamdi Beyin "Hindistan" adlı eserlerini verir. Yirmisekiz Mehmet Efendi, Ahmet Resmi vs.nin yazdığı Se-faretnameleri de bu kategoriye koyar. Yazar, yazısının burasında herkesin malumu olduğu şu soruyu sorar: "Çok yaşayan mı bilir, çok gezen mi?" Bu soruya Osmanlıların "çok gezen" cevabını verdiklerini, ardından da çok gezenlerin çokça, ancak yazarların az görüldüğünü söyler. İşte burada asıl söylemek istediğine yani sözü Evliya Çelebi'ye getirir ve şunları söyler: "Fakat hangi millete mensup olsa cidden medar-ı iftihar olacak bir seyyah-ı Osmanî vardır ki o da namını sernâme-i makal edindiğimiz Evliya Çelebi Hazretleridir."²⁹² Necip Asım, yazısında Evliya Çelebi'nin hayatı ve Seyahatnamesi'nin her bir cildinin içeriği hakkında kısaca bilgi verdikten sonra bu Seyahatname'nin bir iki kütüphanede bulunduğunu, nadirattan olduğunu belirtir. Hatta devrin önemli yazarlarından birisi olan Şemseddin Sami Beyin bile bu eserin tamamını görmediğini "Kamusül-A'lâm"nda da üç cilt olarak belirttiğini yazar.²⁹³ Halkın ve ilim erbabının bazılarının Evliya Çelebi'nin adını duyduklarında tebessüm ettiklerini, bunun da sebebinin

291 Ahmet Midhat, "Atufetü Ahmet Midhat Efendi Hazretleri Tarafından Necip Asım Bey Biraderimize Gönderilen Mütâlaaname Ber-vech-i Zir Derc ve Tezbîr Edildi, *İkdam*, sayı: 702, 21 Muharrem 1314-21 Haziran 1312-3 Temmuz 1896, s. 2.

292 Necip Asım, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi", *İkdam*, sayı: 701, 20 Muharrem 1314-20 Haziran 1312-2 Temmuz 1896, s. 1.; Necip Asım, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi", Evliya Çelebi Mehmet Zillî İbn Derviş, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c. I, *İkdam Matbaası, Dersaadet*, 1314, s. 1-4.

293 Necip Asım, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi", *İkdam*, sayı: 701, s. 1.; Şemseddin Sami, *Kamusül-A'lâm*, c. 2, *Mihran Matbaası, İstanbul*, 1306, s. 1100.

"*Müntehabât-ı Evliya Çelebi*" adlı eserde anlatılanlar olduğunu söyler. Ona göre, bu eserdeki bilgiler birinci ciltten alınmış sathi, faydasız bilgilerdir. Dolayısıyla bu eser, halk arasında Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi hakkında ufacık da olsa bir suizan meydana getirmiştir. Necip Asım, bu bilgileri verdikten sonra on ciltlik devasa eserin Üsküdar'da Selimiye Dergâh-ı Şerîfi bahçesinde Pertev Paşa'nın vücuda getirdiği Kitaphanede mevcut olduğunu yazar. Meşin iki ayrı kap içinde saklanan on cilt eserin boyutları (24x38 cm), (16 cm uzunlukta 37 satır), sayfa sayıları ve içerikleri ile ilgili kısa bilgiler aktarır. Sonuç olarak da muazzam ve çok önemli eserin Ahmet Cevdet Bey tarafından neşredileceğini ümit ettiğini belirterek yazısını tamamlar.²⁹⁴ İşte Necip Asım'ın eser hakkındaki olumlu görüş ve teklifleri, Ahmet Midhat Efendi'nin teşvikleri, Vambery'nin destek ifadeleri sonrasında Ahmet Cevdet, Seyahatname'yi basmaya karar verir.

Necip Asım'ın bu yazısından sonra söz sırası Ahmet Midhat Efendi'dedir. Onun Seyahatname ile ilgili görüş ve önerilerine geçmeden önce kısaca kendisinden, harita bilgisi ve seyahat hakkındaki düşüncelerinden söz edelim.

Ahmet Midhat Efendi, edebiyatımıza ve kültür hayatımıza kazandırdıklarıyla ebediyen aramızda yaşayacak olan çok değerli yazarlarımızdan birisidir. Onun eserlerine girmemiş hemen hemen hiçbir konu yok gibidir. Yazdığı iki yüz civarındaki eserlerinde her türlü konuya rastlamak mümkündür. Eserlerinde, pek çok konu ve tür gibi Osmanlı ve Dünya coğrafyası da önemli bir yer tutar. Roman kahramanlarını Osmanlı coğrafyasının içinde olduğu gibi dışında da dolaştırır, seyahate çıkarır. Kendisinin de çocuk denilecek yaştan itibaren Osmanlı coğrafyasının batısından doğusuna uzanan geniş bir alanda zorunlu, sürgün, görevli olarak gezdiği ve bazı yerlerde yaşadığı bilinmektedir. Ayrıca o, 1889'da Stockholm'de VIII. Müsteşrikler Kongresi'ne Osmanlı Devleti'ni temsilen delege olarak katılarak Avrupa içlerine kadar gider. İki buçuk ay kadar süren bu seyahatı sırasında Avrupa'nın bazı ülke ve şehirlerini gezer. Şahsi gayreti ile incelemelerde bulunur. Gördüklerini ve gördüklerine dair düşüncelerini "*Avrupa'da Bir Cevlân*"²⁹⁵ adlı eserinde yazar. Gezdiği yerler hakkında tarihî ve coğrafi bilgiler verirken harita bilgilerinden de yararlanır.²⁹⁶ Onun bu çerçevede, yani, ansiklopedik bilgi içeren tarih ve coğrafya eserleri de vardır. Bazı eserlerinde, insanın yakın çevresi ve

294 Necip Asım, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi", *İkdam*, sayı: 701, 20 Muharrem 1314-20 Haziran 1312-2 Temmuz 1896, s. 1.

295 Ahmet Midhat, *Avrupa'da Bir Cevlân*, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul, 1307 (H. 1890), 1044 S.

296 Mesela, "Paris'te Bir Türk" romanında olduğu gibi. Ahmet Midhat'ın Paris'i hiç görmemesine rağmen, harita üzerinden yolları takip ederek, roman kahramanı Nasuh'u Paris'e götürür.

dünyayı harita aracılığı ile de tanıyabileceğini yazar. Hatta dünya coğrafyasının herhangi bir yerini en küçük ayrıntısına kadar gösteren haritaların mübarek bir ilimden sayılacağını söyler.²⁹⁷ Onun bir amacı da roman ve hikâyelerindeki kahramanları aracılığıyla okuyucularına “seyahat-ı fikriye”²⁹⁸ yaptırmaktır.

Ahmet Midhat Efendi, seyahat türünün bizdeki en önemli bir örneğini yazan Evliya Çelebi ve kıymeti biçilemeyecek değerdeki Seyahatnamesi'nin *İkdam* gazetesi tarafından yapılacak ilk baskısı üzerine önemli görüş ve önerilerde bulunur.

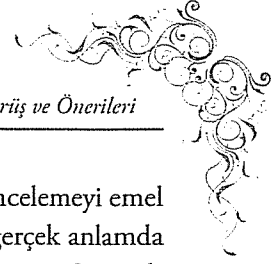
Daha önce ifade ettiğimiz gibi Necip Asım, Ahmet Midhat Efendi'ye Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin birinci cildinin mukaddimesi, İstanbul'a dair bilgiler ve eseri basma düşüncelerinin yer aldığı bir yazı gönderir. Söz konusu yazıyı dikkatle okuduğunu ifade eden Ahmet Midhat Efendi, Necip Asım'a hitaben 15 Haziran 1312 (1896) tarihli bir yazı yazar. Bu yazıda, Seyahatname'nin basılabilmesi için harcadığı çabalardan dolayı Necip Asım'a övgü dolu ifadelerde bulunur. Yazının devamında seyahat etme fikrinin bizde gelişmediğini, bunun için çaba dahi harcanmadığını, oysa dünyada bilinmeyen yerlerle ilgili çalışmalarda Araplar, İspanyollar, Portekizliler, İngilizler ve Fransızlardan daha geride kaldığımızı üzülenek belirtir. Bu durumu göz önünde bulundurarak yaptığı seyahatlerle coğrafyaya “bihakkın” hizmet etmiş Evliya Çelebi'nin bir köşede unutulmaması gerektiğini, hatta unutulursa bunun sorumluları kendilerinin olacağını söyler. Ardından da medenî milletlerin birkaç asırlık mevcut tarihleri içinde iftihar edecekleri insanların sayısının az olduğundan bahseder. Bu büyük adamların adlarını yaşatabilmek için heykelleri dikilecek olsa, bunların en başında heykeli dikilecek kişinin Evliya Çelebi olduğunu belirtir. Böyle on ciltlik büyük bir eserin istinsahının zorluğuna işaret eder. Bizzat giderek, görerek yazılan ve içeriği çok zengin bu eserin yayımlanmasının Evliya Çelebi'ye de haklı ve sonsuz bir şöhret kazandıracığı kesindir²⁹⁹, der.

Ahmet Midhat Efendi de devrinin pek çok edebî şahsiyeti gibi Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi ile ilgili yeterince bilgiye sahip değildir. Bu konuda kendisi şunları söyler: “... Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ni daha çocuk iken bilgili birisinden işitmiştim. Hatta bu kişi, Evliya Çelebi ve eserini Avrupa lisanlarına dahi tercüme edilmiş İbn-i Battuta'dan birkaç kat daha üstün tutuyordu. Son-

297 Ahmet Midhat, *Medhal ve Tarih-i Fünûn-ı Coğrafiyye*, İstanbul, 1296 (H. 1879), s. 72-73.

298 İnci Enginün, “Ahmet Midhat Efendi”, *Türk Dili*, sayı: 521, Mayıs 1995, s. 530.; Hülya Argunşah, “Ahmet Midhat Efendi'nin Romancılığı”, Ahmet Midhat Efendi Kitabı, (Yayına Hazırlayan: Mustafa Armağan), Beykoz Belediyesi Kültür yayınları: 5, İstanbul, 2007, s. 35.

299 Ahmet Midhat, “Atufetü Ahmet Midhat Efendi Hazretleri Tarafından Necip Asım Bey Biraderimize Gönderilen Mütâlaaname Ber-vech-i Zir Derc ve Tezbîr Edildi”, *İkdam*, sayı: 702, 21 Muharrem 1314-21 Haziran 1312-3 Temmuz 1896, s. 1-2.

raları bahsedilen kütüphanelerdeki bu kitabı görmeyi, tetkik ve incelemeyi emel edinmiş isem de vakit bulamamıştım. Lâkin³⁰⁰ Evliya Çelebi'yi gerçek anlamda bir "seyyah-ı muhakkık"³⁰¹ olarak gören merhum Ahmet Vefik Paşa ve Şemseddin Sami Bey biraderimiz gibi birçok zevattan zikredilen seyahatname hakkında övgü dolu birçok söz işitmiştim..³⁰²

Ahmet Midhat, yazısının devamında, Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi ile ilgili toplamış olduğu bilgiler ve düşüncelerinden de şöyle söz eder: Ona göre, Evliya Çelebi, eserini oluştururken her ne yazmış ise ya bizzat gidip görmüş ya da kitaplarda okuduğu şeyleri yazmıştır. İşin bu cihetinde Evliya Çelebi'ye benzeyen iki seyyah vardır. Bunlardan birisi İbn-i Battuta ve diğeri Marko Polo'dur. Bunlardan İbn-i Battuta Fa'stan Çin'e kadar gezdiği yerlerin tarihi ve coğrafyası hakkında bilgiler vermez. O sadece filan yerde filanca kimse ile görüşüp şu kadar hediyesini almış olduğuna, veyahut o kimse tarafından şöyle bir işe tayin edildiğine dair fıkralar yazar.

Ahmet Midhat, İbn-i Battuta'nın eserinin de mühim bir eser olduğunu, bu söyledikleriyle onun eserini küçümsediğinin zannedilmemesini ister. Ancak şunu da eklemeyi unutmaz. İbn-i Battuta'yı okurken lezzet alabilmek için insanın mutlaka tarih ve coğrafya hakkında bilgi sahibi olması gerekir. O, Marko Polo'yu Evliya Çelebi'den üstün görmez. Zira Marko Polo sadece Doğu taraflarına seyahat etmiştir. Evliya Çelebi gibi Avrupa'nın büyük bir kısmını gezmemiştir. Üstelik tarih ve coğrafya ile ilgili yapılan araştırmalar Marko Polo'nun gittiği yerler ve o yerlerle ilgili yaşantılarla ilgili verdiği bilgilerin yalan olduğunu ortaya çıkarmıştır. Oysa Evliya Çelebi, gittiği yerlerde gerek kendi gözüyle gördüğü, gerek başkalarından işittiği şeyleri kâmilten yazdığı gibi kitaplarda gördüğü bilgileri de anlattığı yere aktarmıştır. Ahmet Midhat Evliya Çelebi'nin gördüğü şeyleri "gördüm" ve işittiği şeyleri "işittim" diye yazdığından, kitaplardan ise hangi haberi almış ise kaynaklarını belirttiğinden söz eder. Bir müellife de yakışan budur³⁰³, der.

Necip Asım'a hitaben yazdığı yazıda Ahmet Midhat, Seyahatname'nin birinci

300 Ahmet Midhat, "Atufelü Ahmet Midhat Efendi Hazretleri Tarafından Necip Asım Bey Biraderimize Gönderilen Mütâlaaname Ber-vech-i Zîr Derc ve Tezbîr Edildi, *İkdam*, sayı: 702, s. 2.

301 Necip Asım, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi", Evliya Çelebi Mehmet Zilli İbn Derviş, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c. I, Dersaadet 1314, s. 1-4.

302 Ahmet Midhat, "Atufelü Ahmet Midhat Efendi Hazretleri Tarafından Necip Asım Bey Biraderimize Gönderilen Mütâlaaname Ber-vech-i Zîr Derc ve Tezbîr Edildi, *İkdam*, sayı: 702, 21 Muharrem 1314-21 Haziran 1312-3 Temmuz 1896, s. 2.

303 Ahmet Midhat, "Atufelü Ahmet Midhat Efendi Hazretleri Tarafından Necip Asım Bey Biraderimize Gönderilen Mütâlaaname Ber-vech-i Zîr Derc ve Tezbîr Edildi, *İkdam*, sayı: 702, s. 2.

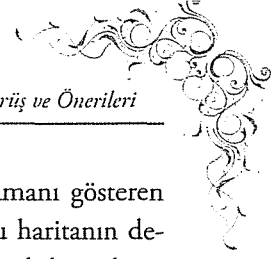
cildinde anlatılan İstanbul'la ilgili bilgilerin menkıbelerden ibaret olduğunu, zaten İstanbul, Kudüs, Roma gibi şehirlerin kuruluş tarihlerinin tam bilinmediğini de belirtir. Evliya Çelebi'nin bu eserinde mitolojik ve masal nevinden menkıbelere yer vermesinin de bir eksiklik olmadığını, hatta bu bilgilerin eser için mükemmeliyetlik arz ettiğini yazar. Onun İstanbul hakkında yazdığı menkıbe ve hurafeler bile bizim için bir ilimdir, her çeşit müessese ve gezip gördüğü yerler hakkında verdiği bilgiler bugün için yegâne kaynaktır, der. Ahmet Midhat'a göre, seyahatnamenin dili çok açık ve anlaşılırdır. Hatta ümmiler meclisinde okunsa anlaşılıp istifade edilebilir. Eserde, ayrıca takdir edilecek tabirler ve teşbihler pek boldur.³⁰⁴

Ahmet Midhat, Necip Asım'a yazdığı yazıda, "*bana gönderdiğin parçaları hakikaten lezzetle okuduğumu itiraftan geri duramam*" dedikten ve kendi görüşlerini belirttikten sonra sözü Seyahatname'nin yapılacak baskısı için önerilerine getirir. İkdam matbaasında daha önce basılan "Mevzuatü'l-Ulûm" adlı eser gazeteye dört bin abone sağlamıştır. Ahmet Midhat'ın, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin de aynı matbaa tarafından basıldığında aynı rağbeti göreceğine şüphesi yoktur. Çünkü "Mevzuatü'l-Ulûm" sadece ilim sahiplerine hitap eden bir eserdir. Oysa Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi herkesin ilgisini çekecek konular içermektedir. Ahmet Midhat'a göre, bir başka önemli husus da Seyahatname neşrolunduktan sonra Avrupa'nın dikkatini çekecek, derhal tercüme edilecek ve saygın eserler arasına girecek olmasıdır.³⁰⁵

Ahmet Midhat Efendi, bir başka yazısında önerilerine devam eder. Öncelikle Seyahatname'nin tashihlerinin ve tahşiyesinin (kenarlara açıklamaların yapılması) Necip Asım tarafından yapılacağına sevindiğini belirtir. Ona göre, basılacak olan bir eserin hatasız basılabilmesi için mutlaka mükemmel bir tashihi yapılmalıdır. Kitaba derkenar yazmanın bir hüner ve bilgi işi olduğuna da işaret eden Ahmet Midhat, bu işi de Necip Asım'ın en iyi şekilde yapacağına ve vereceği bilgilerden okuyucuların gerçekten istifade edeceğine dair inancı tamdır. Bunları söyledikten sonra Ahmet Midhat, sözü asıl mühim isteğine getirir: "*Evliya Çelebi gibi bir seyyah hiçbir millette gelmemiş ve onun Seyahatnamesi gibi bir Seyahatname hiçbir lisan ile yazılmamış olduğu muhakkaktır. Böyle bir kitabın ikmal ve itmamı için de ne kadar gayret edilse sezadır. Benim senden isteyeceğim hizmet ise hakikaten bu kitabı ikmal edecek hizmet-i mühimmedendir.*" dedikten sonra Evliya Çelebi

304 Ahmet Midhat, "Atufedlü Ahmet Midhat Efendi Hazretleri Tarafından Necip Asım Bey Biraderimize Gönderilen Mütâlaaname Ber-vech-i Zîr Derc ve Tezbîr Edildi, *İkdam*, sayı: 702, 21 Muharrem 1314-21 Haziran 1312-3 Temmuz 1896, s. 2.

305 Ahmet Midhat, "Atufedlü Ahmet Midhat Efendi Hazretleri Tarafından Necip Asım Bey Biraderimize Gönderilen Mütâlaaname Ber-vech-i Zîr Derc ve Tezbîr Edildi, *İkdam*, sayı: 702, s. 2.

Seyahatnamesi basılırken mutlaka seyahatın gerçekleştirildiği zamanı gösteren bir haritanın eklenmesinin çok faydalı olacağını söyler. Hatta bu haritanın dereceleriyle birlikte fizikî ve siyasî olabileceğine işaret eder. Yapılacak haritaların Kırım, Macaristan, Almanya, İsveç, Mısır, Arap yarımadası gibi müstakil olarak çizilebileceği noktasında da yol gösterir. Ona göre, bu haritalara bakanlar, içinde buldukları zaman ile Evliya Çelebi'nin gezdiği ve kaydettiği yerler hakkında ne gibi farkların olduğu noktasında bilgi sahibi olabileceklerdir. Ahmet Midhat, bu noktada görüşlerine şöyle devam eder: *"Bugün birtakım memleketler, köyler, askeri ve ticaret vesaire mevkileri vardır ki bundan üç yüz sene mukaddem harita üzerinde yok idiler. O zaman var olanlar dahi bugün yoktur. Birtakımları mad-detten mevcut iseler de isimleri değişmiştir. Hele birçoklarının eski halleriyle yeni halleri arasında ya küçülmek ya büyümek cihetiyle fark-ı azîm vardır. Binaenaleyh Evliya Çelebi Seyahatnamesi bir de böyle haritalarla tasvir edilecek olur ise ehemmiyeti bir kat daha artmış olduktan maada bundan sonra tarih yazıldıkça coğrafyadan ihtiyacâtı dahi beraberce tesviye olunarak yazılmak âdetine yol açmış olacaktır."*³⁰⁶

Ahmet Midhat Efendi, yazısının devamında Avrupa, Rusya ve bizde yapılan harita çalışmalarına dikkati çeker. O güne kadar bizde yapılan harita çalışmalarını yeterli görmez. Yapılacak haritalar için yeni bilgilerin dikkate alınmasını ister. Seyahatname'ye konulacak harita için Kâtip Çelebi'nin Cihannüma'sından da eski yer adları ve mevkiler için yararlanılabileceğini yazar. Kendisinin mükemmel harita bilgisine sahip ve yardım alabileceği arkadaşları vardır. Necip Asım'dan bir an önce haritaların müsveddelerini yaptırmasını ister. Yazısını şu düşüncesiyle bitirir: *"Avrupa işbu Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ni hayretle telakki edeceği gibi haritalarımızı dahi afezinler ile telakki edeceğine şüphelen olmasın."*³⁰⁷

Necip Asım, Ahmet Midhat'ın Seyahatname'nin neşri için verdiği desteğe ve harita ilâvesiyle ilgili fikrine dair memnuniyetini bir cevabî yazı ile belirtir. O, bu yazısında, Seyahatname'nin İstanbul kütüphanelerinde ancak bir yazma nüshasını bulabildiğini ve bu metin üzerinde aklı erdiğince düzeltmeler yapabileceğini, bunun için de bu muazzam eserin hemen tashihine, tahşiyesine ve haritasının müsveddesini yapmaya canla başla başlayacağını yazar.³⁰⁸

306 Ahmet Midhat, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Atıfeli Ahmet Midhat Efendi Hazretleri Tarafından Vârid Olmuştur: Necip Asım'dan Bir Rica", *İkdam*, sayı: 706, 25 Muharrem 1314-25 Haziran 1313-7 Temmuz 1896, s. 2.

307 Ahmet Midhat, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Ahmet Midhat Efendi Tarafından Vârid Olmuştur: Necip Asım'dan Bir Rica", *İkdam*, s. 2.

308 Necip Asım, "Cevap", *İkdam*, sayı: 706, 25 Muharrem 1314-25 Haziran 1313-7 Temmuz 1896, s. 2.

Gerçekten iyi niyetle çıkılan yolda Pertev Paşa Kütüphanesi'ndeki yazma nüsha esas alınarak³⁰⁹ Seyahatname'nin ilk dört cildi 1896'da, beşinci cildi 1897'de, altıncı cilt ise Macar Akademisi'nden Dr. İmre Karacson'un bazı düzeltme ve ilâve notları ile 1900 yılında İkdâm matbaasında basılır.³¹⁰ Altıncı cilt öneminden dolayı Macarca'ya tercüme edilir. Ancak bu altı cildin arzu edilen bir baskısı yapılamaz. Çünkü bu devir matbuat kanununun çok sıkı işlediği ve sansür heyetinin katı olduğu bir devirdir. Sansür heyeti eserin bazı yerlerini çıkartır. Çıkartılan bu parçalar, ayrı ayrı değer taşımaktadır. Meselâ bunlar arasında tarihî olaylar, hal tercümeleri ve Evliya Çelebi'nin yaşadığı devrin İstanbul'una dair anlattığı hikâyeler, sokak divanelerine dair yaptığı tasvirler, yani şehir hayatı, gelenek ve âdetlere dair birçok konuyu içermektedir.³¹¹ Bu hususta önce Kilisli Doktor Rif'at, sonra da Necip Asım, uzun yıllar sonra bu çabalarının sansür heyeti tarafından nasıl söndürülmeye çalışıldığını detaylı bir şekilde yazacaktır.³¹²

309 Yücel Dağlı, "Evliya Çelebi Hayatı ve Seyahatnamesi", (Editör: Güler Eren), Osmanlı, c. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 351.

310 M. Cavit Baysun, "Evliya Çelebi (1611-1682)", İslâm Ansiklopedisi, c. IV, İstanbul, 1988, s. 411.

311 Meşkûre Eren, age., s. 20-21.

312 1896 tarihinde Tıbbiye talebesi olan Kilisli Doktor Rifat Bey, Seyahatname'nin ilk altı cildini Darülmuallimin talebesi Kilisli Abdullah Nâsîh Efendi (daha sonra Erenköy Nümüne Mektebi Müdüğü) ile birlikte altı sene zarfında istinsah ederler. Rif'at Bey ara sıra matbaada tashih provalarını görür. Sansür memurlarının eserin birçok satırlarını, bilhassa Sultan İbrahim ve Dördüncü Sultan Mehmet devirlerine ait mühim kısımları çıkardıklarına şahit olur. Eserin neşrinin cesurâne olduğunu, ancak halka güdük ve nâtamam bir halde takdim edildiğini yazar. Daha geniş bilgi için bk. Doktor Kilisli Rifat, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne Dair", *Dergâh Mecmuası*, yıl: 1, c. 2, sayı: 15, 20 Teşrinisani 337, s. 36-37.; Necip Asım ise, bu baskının neden başarılı bir yayın olmadığı konusunda özede şunları yazar: "Evliya Çelebi'nin birinci cildi umduğumuz gibi sürülmedi. Buna sebep ise vaktiyle bu eserin birinci cildindeki hurafelerin "Müntehabât-ı Evliya Çelebi" diye basılmış olan nüshanın halk üzerinde bıraktığı kötü bir tesirdi. Bununla beraber zar zor altı cildi çıkarıldı. *İkdâm* vasıtasıyla neşrettiğim seyahatnamenin baştan birkaç formasını o zaman Üsküdar'daki Paşakapısı ve Toptaşı rüştiyeleri coğrafya muallimi olan Müverrih Ali Cevat Bey kopya etmişti. Ali Cevat Bey işe devam etmediğinden o aralık Mekteb-i Tıbbiye talebesinden olan hemşehrim Kilisli Doktor Rifat Efendi ile eniştesi Behiştîni Apıullah Nasih Efendi deruhte eylediler. Ben yalnız birinci cildin birkaç formasının tab'ına nezaret ettim. Hatta bazı İstanbul camilerinin tul ve arz miktarları nüshada boş kaldığından adam gönderip adimatuktan sonra onları ilave ettim. Fakat eserin tab'ına ben de devam edemedim. Bunun sebebi şudur: O devirde Maarifte bir değil iki sansür hey'eti vardı. Bir eser evvela "Encümen-i teftiş ve muayene"de tetkik olunur ve sonra bizzat Maarif nazırının riyasetindeki hey'ette muayene edilirdi. Daha sonra da birçok kendilerine iş arayanlar kitapları karıştırarak buldukları şeyleri jurnal ederlerdi. Bu sansür heyetinde kimler yoktu? Türklüğe dair yazdığım bir eseri: "Artık bu Türklüğe bıktık!" diye beni tahkir ve tehdit eden Kırşehirli Arnavut şair Naim Bey, Sultanzade Selâhi, Boşnak Ali Galip, Hintli Ali Nusret Dehlvi vs.! Bu sansür efendiler her kelimeden ve hatta her kelimenin harflerinden şemet kokusu alırlardı. Ebülhüda'nın kayınbiraderi Hamalı Seyfettin nitekim kozmografyaya ait yazdığım bir eserde "İnkulâb-ı şitevî" tabirini "kalb-i şitevî"ye çevirmişti. Şimdi böyle bir sansüre karşı Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ni o zaman vücudundan haberdar olduğum Beşir Ağa Kitaphanesi'ndeki nüsha ile de karşılaştırmak (en tamam nüsha budur), bunu hâşiyelere bezemek, işe ehemmiyet vermek, kitabın neşrine kendim mani olmak demektir. Çünkü bu adamlar bir de halkın bir eser hakkında gösterdikleri dikkat ve alakadan kuşkulanırlardı. İşte bu sebeplerden dolayı Evliya Çelebi'yi sadece

7. ve 8. ciltler Kilisli Rifat Efendi'nin kontrolü altında birkaç yazma nüshadan karşılaştırma yapılarak Türk Tarih Encümeni tarafından 1928 yılında Arap harfleriyle basılır. 9. cilt 1935 yılında Maarif Vekaleti tarafından yayına hazırlattırılır. Bu cilt hazırlanırken bazı yazma nüshalardan faydalanılır. Ayrıca Tournefort'un Voyage du Levant, Thomas Allom'un Constantinople and Seven Church, Jouanin'in Turquie adlı eserlerinden alınan 26 adet levha ve Ali Reis'in 1567 yılında yaptığı Ege haritası da esere eklenir. 10. cilt de yine Maarif Vekaleti tarafından 1938 yılında 9. cilt gibi Lâtin alfabesiyle yayımlanır. Bu cilde de Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye'sindeki Kahire ve İskenderiye haritaları ilâve edilir. Bu son iki cildin metin okumalarında da ciddi hatalar vardır.³¹³

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Türk ve dünya kültür tarihine kaynaklık eden Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin baskısı sırasında diğer yazma nüshaları da görülebilseydi, Necip Asım'ın yapmayı planladığı, Ahmet Midhat Efendi'nin de desteklediği ve önerilerde bulunduğu düzeltmeler yapılabilse, açıklamalı notlar ve o dönemi yansıtan haritalar esere eklenebilseydi, bir de acımasız sansür olmasaydı paha biçilemez değerdeki bu eserin kıymeti kuşkusuz daha da artmış olacaktı.

Pertev Paşa Kitaphanesi nüshasından basırmayı kâfi görmüş, kendim bir tarafa çekilmiştim. Netice o zaman maksat Türklerin Marko Polo gibi bir seyyahçıları olduğunu göstermek, milli gururumuzu okşamak idi. Nitelikim "İkdâm Kitaphanesi'nde de 'Tezkiretü'l-Bünyan' ve 'Muhakemetü'l-Lugateyn'i bu maksatla basırmış ve yine böylece Abdülhamid'in Teselya gazilerine karşı neşrettiği surf Türkçe bir nutku da Türkçülüğe hizmet için 'Edebiyat-ı Şahane' serlevhalı bir makale de tebcil etmişim.... Kitap İkdâm matbaasınca neşrolüdüktan sonra gerek Türkiye'de ve gerek Avrupa'da ulema âleminin pek ziyade takdirini kazanmış ve hatta dostum merhum Karaçon Macaristan'a ait olan altıncı cildi ile yedinci cildinin bir kısmını doktor Kilisli Rif'at Beyin yazdığı kâğıtları sansür görmeden benden alarak Macarcaya tercüme etmiştir." Necip Asım, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, yeni serisi: c. I, sayı: 2, Eylül-Teşrinisani 1929, Letafet Matbaası, İstanbul, 1930, s. 72-74.

313 Reşat Ekrem Koçu, "Evliya Çelebi", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, sayı: 141, Ekim 1953, s. 13.; M. Cavit Baysun, agm., s. 411; Meşküre Eren, age., s. 19-20.

KAYNAKÇA

Ahmet Midhat, *Avrupa'da Bir Cevlân*, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul, 1307 (H. 1890).

Ahmet Midhat, *Medhal ve Tarih-i Fünûn-ı Coğrafyye*, İstanbul, 1296 (H. 1879).

Albayrak, Muzaffer, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Baskı Serüveni", *Evliya Çelebi Konuşmaları/ Yazılar*, (Hazırlayan: Sabri Koz), YKY., İstanbul, 2011.

Argunşah, Hülya, "Ahmet Midhat Efendi'nin Romancılığı", *Ahmet Midhat Efendi Kitabı*, (Yayına Hazırlayan: Mustafa Armağan), Beykoz Belediyesi Kültür yayınları: 5, İstanbul, 2007.

Baysun, M. Cavit, "Evliya Çelebi (1611-1682)", c. IV, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB., İstanbul, 1988.

Dağlı, Yücel, "Evliya Çelebi Hayatı ve Seyahatnamesi", (Editör: Güler Eren), *Osmanlı*, c. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

Eren, Meşkûre, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Birinci Cildinin Kaynakları Üzerinde Bir Araştırma*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1960.

Gültepe, Necati, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi", *Meslek Hayatının 25. Yılında Prof. Dr. Abdülhalûk Çay Armağanı*, c. I, (Hazırlayanlar: Dr. Yaşar Kalafat, Atilla Şimşek), Laik Ofset Matbaacılık Yayınları, Ankara, 1998.

İlgürel, Mücteba, "Evliya Çelebi (ö. 1095/ 1684 ?)", *TDVİA*, c. 11, İstanbul, 1995.

Necip Asım, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi", Evliya Çelebi Mehmet Zillî İbn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. I, (Tâbi'i: Ahmet Cevdet), İkdâm Matbaası, Dersaadet, 1314.

Sakaoğlu, Necdet, "Evliya Çelebi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994.

Şemseddin Sami, "Evliya Çelebi", *Kamusü'l-Âlâm*, c. 2, (Tıpkıbasım, Kaşgar Neşriyat, Ankara, 1996), Mihran Matbaası, İstanbul, 1306, s. 1100.

... (The main body of the page contains dense, handwritten-style text in Ottoman Turkish, organized into columns. It includes various sections, some with headings like 'Müesseseler', 'Talebe', and 'Mektepler'. The text discusses educational institutions, student matters, and school regulations. There are also some smaller notices and administrative reports interspersed throughout the columns.)

Rauf Yekra'nın Ahmet Midhat'a Cevaplarından Biri
 "Osmanlı Müsikisinde Kemanın Ahengi"
 İkdam 12 Teşrin-i Sâni 1898

